

vegyünk a bukaresti Antim monostorban tartott üléseken, én pedig előadást is tartottam Gellért csanádi püspökről. Elképzelhetik, hogy mindez mennyi tapasztalatszerzési lehetőséget jelentett egy pályakezdő fiatalember számára. Ilyen alapon tartom én is magamat – legutoljára, mint egy idétlent – Juhász István professzor tanítványának.

Sipos Gábor

Elhangzott 2015. december 3-án a Jézus Krisztus „kicsiny nyája” és a világ egyetemes történései című szimpóziumon, amelyet a Kolozsvári Protestáns Teológia Intézet és a hollandiai Juhász István Professzor Alapítvány szervezett a száz éve született d. dr. Juhász István (1915–1984) emlékére.

Sándor Fazakas (Hg.) – Georg Plasger (Hg.):
Geschichte erinnern als Auftrag der Versöhnung.
Theologische Reflexionen über Schuld und Vergebung.

Beiträge aus Ungarn, Deutschland und Österreich.

Neukirchener Theologie, Forschungen zur Reformierten Theologie, Bd. 5.

Neukirchener Verlagsgesellschaft, Neukirchen-Vluyn 2015. 208 old.

ISBN 978-3-7887-2973-8

A magyar és német református teológiai tanárok, tudományos munkatársak, illetve kutatók 2014. szeptember 4–7. között tartották meg Bereksárdon 4. konzultációjukat. Ez a tudományos eszmecsere 2003-ban indult Emdenben, a másodikra 2007-ben került sor Debrecenben, a harmadikra pedig 2012-ben szintén csak Emdenben. A 2014-es bereksárdói konferencia témája az emlékezés és megbékélés teológiai és társadalmi vetülete volt: *A történelemre való emlékezés mint a megbékélés feladata. Teológiai reflexiók bűnről és megbocsátásról.* A Fazakas Sándor (Debreceni Református Hittudományi Egyetem) és Georg Plasger (Siegeni Egyetem) rendszeres teológusai által szerkesztett könyv az itt elhangzott előadásokat tartalmazza.

A kötet 11 előadást foglal magában. Ebben nem csupán önmagukban és tudományos szempontból értékes

tanulmányokat találhatunk, hanem bepillantást nyerhetünk az európai teológiai és közéleti gondolkodás és a múlttal, történelemmel, bűnnel való szembenézés ma is aktív folyamatába és műhelymunkájába.

A kötetet és a mögötte álló eszmecserét minden túlzás nélkül lehet kortárs politikai teológiának nevezni, amely teológiai megvilágításba helyezi a 20. század történelmi eseményeit, az első világháborútól kezdve – beleértve a magyar történelem és kollektív emlékezet számára megkerülhetetlen Trianon-szindrómát –, a második világháborún, a náciizmuson és a „keleti blokk” kommunizmusán át, egészen az 1989-es rendszerváltozásokig az azt követő múlttal való szembenézéssel vagy éppen amnéziával is.

A 11 tanulmány erre a központi témára tekint: mit jelent a bűn és megbékélés szociális és történelmi kontextusban, illetve miként szólhat meg az egyház és a teológiai műftfeldolgozás a megbékélés ügyében? (Ld. Fazakas Sándor és Georg Plasger előszavát; V–VI. old.) Azonban a központi téma semmiképpen sem jelent egyoldalúságot. A bibliai analógiák éppen olyan súllyal vannak jelen a kötetben, mint a rendszeres teológiai reflexiók, viszont ugyanúgy megszólal benne az egyéni visszaemlékezés, az egyháztörténelmi tekintés és a pasztorálpszichológiai olvasat.

Michael Beintker (Münster) tanulmánya – *Was leistet Aufarbeitung der Vergangenheit? (Mit ergebnen a múlt feldolgozása?)* – a II. világháború után kettéosztott Németország megosztott emlékezetéből kiindulva vázolja fel a történelmi emlékezet és a múlt kettős olvasatát, és ezt állapítja meg az emlékezés és a múlt feldolgozásának technikájára és mechanizmusára nézve: „A feldolgozás nem *eldolgozás*, nem

lezárható folyamat, hanem éber és célzott emlékezés.” (4. old.) Formáját tekintve jogi, politikai és mentális szinten kell beszélni a múlt feldolgozásáról. A teológia és az egyház számára jelentős ez a kérdésfelvetés: „Létezhet-e valaha egy olyan hely a keresztyén gyülekezeten kívül, ahol emberek éppen azért identifikálódhatnak saját bűneikkel és bűnrészeségükkel, mert a megbocsátás ígérete megszakítja a bűnnel való azonosulást.” (7. old.) A múlt feldolgozása sok időt és türelmet vesz igénybe, amely hosszú távú tanulási folyamatként értelmezendő, és ezért nem szabad sikergörcs vagy sikernyomás alá helyezni.

A múlt feltárásának magyar vonatkozását *Fazakas Sándor* tanulmánya szóltatja meg: *Was leistet Aufarbeitung der Vergangenheit? (Mit ergebnen a múlt feldolgozása?)* Ami a magyar közéleti gondolkodást és teológiai diszkussziót illeti, az emlékezés szintjén nem vált mérvadóvá az 1989-es rendszerváltás, szemben például Trianon vagy az 1956-os forradalom emlékezetével, és ez nagymértékben befolyásolja a múlttal való szembenézés metodikáját. A tanulmány kitér a történelem-szemlélet és történelemértelmezés adta lehetőségekre, veszélyekre, illetve ezeknek filozófiai (Paul Ricœur), történelmi (Gyáni Gábor), valamint teológiai (Vályi Nagy Ervin, Heinz Eduard Tödt) olvasataira, és így szélesebb kontextusba helyezi a műftfeltárás kérdéskörét. A tanulmány felhívja a figyelmet az emlékezés-kultúra és a történelmi emlékezet politikai motívációira. Ezek a szelektív emlékezés veszélyét hordozzák magukban, és könnyen állíthatják az emlékezést a hatalompolitikai célok szolgálatába. Ahhoz, hogy az emlékezés valóban betöltse a maga etikai funkcióját, jó-

zanságra és mélyreható elemzésre van szükség.

A bécsi szisztematikus Ulrich H. J. Körtner *Geschichte erinnern – Beobachtungen zur österreichischen Perspektive (A történelem emlékezete – Észrevételek osztrák nézőponthoz)* című tanulmánya mindenekelőtt rövid egyháztörténeti áttekintést nyújt az osztrák protestantizmus és a 20. századi történelmi események kapcsolatáról, illetve annak későbbi recenzióiról és reflexióiról. Különösen értékes a tanulmány abból a szempontból, hogy megvilágítja az osztrák protestantizmus önértelmezését, amely szerint diaszpóra-egyházként, szinte identitásaként élte meg a reformáció és az ellenreformáció korára visszanyúló áldozatszerepét. Miután a szerző áttekinti, hogy milyen kapcsolat volt az osztrák protestáns egyházak és zsidóság között a náciizmus idején, illetve hogy a protestáns egyházak miként viszonyultak a demokráciához, következtetést von le a teológiai és egyházi emlékezés számára. Itt J. B. Metz „memoria passionis”-ára is alapozva jut arra a megállapításra, hogy az egyházaknak is szükségük van emlékezéskultúrákra.

A debreceni politológus Balogh László Levente tanulmánya – *Das Opfer als Deutungs- und Erinnerungsmuster in der ungarischen Erinnerungskultur von dem 19. Jahrhundert bis zur Gegenwart (Az áldozat mint értelmezési- és emlékezésminta a magyar emlékezéskultúrában a 19. századtól napjainkig)* – rávilágít a magyar történelmi ábrázolások és emlékművek szakralitására. Akár a mohácsi vész romantikus művészi, elsősorban festészeti, akár a Trianon-trauma köztéri szobor- és emlékmű-ábrázolásait vesszük figyelembe, egyhamar kitűnik, hogy ezek a megjelenítések gyakran krisztológiai motívumokat hordoznak magukban. Ez pedig a történelem val-

lósos értelmezésére, mitizálására s ugyanakkor a történelmi események apoteózisára utal, illetve arra is, hogy a magyar nemzet Krisztus szenvedésével hasonlíttja össze a kollektív szenvedéseit, újjáéledésének reményét pedig Krisztus feltámadására alapozza.

A kötetben négy biblikus tanulmány foglalkozik a szenvedés és emlékezés bibliai értelmezésével. Karasszon István (Budapest) tanulmánya – *Leidensgeschichte erinnern: Israel im Exil (Emlékezés a szenvedéstörténetre: Izráel fogságban)* – nemcsak bibliai szempontból és olvasatban tárgyalja a babiloni fogság teológiai értelmezését, hanem bizonyos pontokon párhuzamba állítja a közelmúlt kelet-közép-európai történelmi emlékezetével is. A tanulmány több ponton is kilép az ószövetségi diszciplína keretei közül, és a közelmúlt közép-kelet-európai politikai eseményeinek értelmezéséhez Isten haragjának kérdésfelvetésével, a babiloni fogság ószövetségi emlékezeteinek sokrétűségével mint a mai párhuzamos emlékezések előképével nyújt segítséget.

Az áldozat, szenvedés, történelmi katasztrófa, mártíromság, csoportidentitás ószövetségi értelmezéséről Thomas Naumann (Siegen) *Der leidende Gottesknecht als Erinnerungsfigur zur Bearbeitung katastrophaler Erfahrungen – eine Betrachtung zu Jes 52,13–53,12 (Isten szenvedő szolgája mint a katasztrófális tapasztalatok feldolgozásának emlékeztető figurája – az Ézs 52,13–53,12 magyarázata)* című tanulmányában olvashatunk. Az értelmezés itt sem marad a bibliai hermeneutika szintjén, hanem utal többek között a német történelemre és háborús teológiára, amikor Németország ellenségei által közrefogott szenvedőként értelmezte önmagát. Általános és nem csupán bibliai teológiai értelemben is nagyon megfontolandó a

következő, Tzvetan Todorovtól származó idézet: „Annak ellenére, hogy a senki sem szeret a jelenben áldozatnak lenni, mégis sokan szívesen tekintik magukat áldozatnak a múltban.” (98. old.)

A többolvasatú emlékezés teológiai súlypontjai jelennek meg Andreas Lindemann (Wuppertal, Bethel) *Die Passion Jesu als erinnerte Leidensgeschichte (Jézus passiója mint a szenvedéstörténet emlékezete)* című előadásban. Ő előbb Krisztus szinoptikus szenvedéstörténetét és annak páli értelmezését ismerteti, majd pedig a megbékélés összefüggésében szemléli Jézus szenvedését, halálát és feltámadását.

Peres Imre (Debrecen) a maga ekkléziológiai szempontból is figyelemreméltó tanulmányában – *Die Johannesapokalypse als erinnerte Leidensgeschichte (A jelenések könyve mint a szenvedéstörténet emlékezete)* – az őskeresztyénség egyházképét mutatja be. Az őskeresztyéneknek mindennapi tapasztalatként kellett szembenézniük a szenvedéssel és mártíromsággal. Jóllehet A jelenések könyvében megjelenő kis-ázsiai gyülekezetek konkrét történelmi események okozta traumákat hordoznak, és a korabeli történelmi viszonyok között kell értelmezniük a kollaborációt, illetve Krisztus királyi uralmát a császárkultusszal szemben, e bibliai könyv teológiai felismerései mégis mérvadóak lehetnek a közelmúlt történelmi eseményei és az ekkléziológiai orientálódás mai olvasata és kritikája számára.

A személyes emlékezés és annak pszichológiai értelmezési lehetőségei emelkednek ki Michael Welker (Heidelberg) *Geschichte erinnern – beilende und zerstörerische Formen der Erinnerung und des Gedächtnisses (A történelem emlékezete – az emlékezés és emlékezet gyógyító és pusztító formáiról)* című tanulmányából. A szerző az emlékezés és emlé-

kezetpluralitását emel ki, amikor hideg és forró, kollektív, kommunikatív és kulturális emlékezetéről ír részletebben. Ez a tanulmány is azt emeli ki, hogy nem lehet csak és kizárólag egyfajta emlékezési sémáról beszélnünk, hanem mindig többféle olvasatok összessége adja az emlékezés „polifóniá”-ját, amelyben kiemelt szerepe van a kanonizált emlékezésnek, illetve az emlékezés kánonjának.

Az oldenburgi rendszeres teológiai professzor, Ulrike Link-Wieczorek *Wiedergutmachung statt Strafe? (Jóvátétel büntetés helyett?)* című írása Canterbury Anselmus satisfactioanából indul ki, a múltban elkövetett bűnök elégtételének kérdését vizsgálja. A dogmatörténetileg is izgalmas kiindulópont azonban nem áll meg a történelmi szinten, hanem segít eljutni az egyházkritikához, vagyis hogy miként árulta el a keresztényiség a bűnbocsánatot mint „felszabadító energiát”, illetve a közelmúlt és kortárs megbékélési folyamatok teológiai értékeléséhez, többek között a Harmadik Birodalom vagy az Apartheid-rezsim áldozataival szemben tanúsított vagy foganatosítandó jóvátételig.

A kötet pasztorálpszichológiai tanulmánnyal zárul, amely a bűn, megbékélés, múlttal való szembenézés gyakorlati hasznát és pasztorációs lehetőségét mutatja. Németh Dávid (Budapest) *Schuld und Vergebung im seelsorgerlichen Gespräch (Bűn és megbocsátás a lelkipálos beszélgetésben)* című írása nemcsak a pasztorálpszichológia gyógyító folyamatait ismerteti, hanem szélesebb teológiai horizonton értelmezi a bűnt, bűntudatot és vétket; valamint hangsúlyozza a különbségtétel többszintű metodikáját például a tettes és tette között. A tanulmány utolsó teológiai felismeréseinek egyike a kötet méltó zárszavának is beillik: szenvedett

és feltámadt Krisztus „mint sértett a kezdeményező, aki megbékélteti önmagával a világot” (197. old.).

A tanulmánykötet kiváló bizonyítéka és eklatáns példája annak, hogy a múlttal, a történelmi bűnökkel, a megbocsátással és megbékéléssel való foglalkozás nem csupán a teológiai akadémizmus szintjén releváns. Sőt! A teológiai felismeréseket éppen közéleti, társadalmi és politikai szinten kell(ene) hasznosítani és foganatosítani. Meg kell szólaltatni a megbékéléshez vezető út lehetőségeit. A szer-

zők különböző történelmi háttérének és kortárs politikai, illetve teológiai kontextusának ellenére is nagy egyetértés fedezhető fel abban a tekintetben, hogy a történelem emlékezetének igényét, a megbékélés szolgálatát sosem adhatja fel sem az egyház, sem pedig a teológia, mert ez nemcsak és kizárólag az ember ügye, hanem ugyanakkor Isten megbízatása az ember felé.

Kovács Krisztián